

Валькман С. Р.,
НМУ імені О. О. Богомольця,
valkmansabina@gmail.com

Науковий керівник:
д. філос. н., проф. Васильєва І. В.,
завідувач кафедри філософії, біоетики та історії медицини
НМУ імені О. О. Богомольця

ФЕНОМЕН САМОТНОСТІ У СУЧАСНОМУ СУСПІЛЬСТВІ

Самотність є складним, багатограним феноменом, який є предметом дослідження філософів, психологів, соціальних психологів, теологів, релігієзнавців, соціологів, демографів тощо. Феномен самотності, в певній мірі, є метаісторичною проблемою, яка має особливості на різних етапах культурно-історичного розвитку людства. Метою даної роботи є дослідження проявів самотності у житті сучасної людини.

Під самотністю розуміється “гостре негативне переживання реального чи уявного розколу або відсутності мережі значимих відносин і зв’язків внутрішнього світу особистості, що призводить до незадоволеності потреби людини у стосунках із значними іншими та з собою” [1, с. 15]. В даному визначенні української дослідниці В. А. Чернобай простежуються думки щодо проблеми самотності відомих філософів, таких як С. К’єркегор, М. Бубер, О. Ф. Больнов, Х. Отртега-і-Гассет. Феномен самотності викликає як на рівні повсякденної свідомості, так і серед філософів, науковців, діячів мистецтва достатньо суперечливі, тобто як негативні, так і позитивні оцінки.

У своїх негативних проявах самотність може сприяти втраті ідентичності людини, руйнуванню її особистості, включаючи навіть її фізичне знищення. Саме з самотністю науковці пов’язують різні форми девіантної поведінки, зокрема самогубства. Е. Фромм вважав самогубство останньою надією, якщо всі інші альтернативні способи та спроби зняти тягар самотності виявились невдалими чи вичерпаними [2, с. 223]. Разом з тим, на переконання Е. Фромма, самогубство не може бути ефективним та конструктивним методом подолання самотності, а є “найвищим проявом збочення життя” [2, с. 112], що споріднює його погляди на дану проблему з ідеями А. Камю. Продовжуючи думку Е. Фромма доречно поставити питання про конструктивні методи подолання самотності, які спрямовані на подолання гострих переживань, болючих внутрішніх конфліктів, які слугують не руйнації, а вдосконаленню особистості. Вітчизняний філософ Н. Хамітов справедливо відзначає: “Смисл самотності у граничному бутті міститься у глибинному самопізнанні і самоконцентрації, внаслідок чого можливо особистісне буття, яке є гідним небайдужості та спілкування” [3, с. 24].

Отже, чим є самотність для людини – злом чи благом? Для відповіді на це питання необхідно проаналізувати прояви самотності у реальному житті сучасної людини.

У сучасній філософській науковій літературі зазвичай розрізняють

зовнішню і внутрішню самотність. Проявом зовнішньої самотності є соціальна ізоляція індивіда або часткове обмеження соціальних зв'язків, взаємодії з іншими людьми, наприклад, через відсутність або втрату сім'ї і близьких тощо. Отже, в понятті зовнішньої самотності більше уваги акцентується на об'єктивному боці цього складного феномену, тому не випадково питання зовнішньої самотності є переважно предметом дослідження соціологів, соціальних психологів, соціальних демографів, культурологів тощо. Класичним прикладами зовнішньої самотності є примусове відчуження людини від соціуму у різноманітних формах: вигнання з роду (племіні), відлучення від Церкви, позбавлення волі через порушення закону, стигматизація певних груп або окремих індивідів та ін.

Натомість внутрішня самотність більш особистісна, тому вона переважно досліджується психологами, філософами, теологами. Але розподіл на внутрішню та зовнішню самотність, на наш погляд, є достатньо умовним, оскільки будь які форми зовнішньої самотності не можуть не впливати на психологічний стан особистості, тобто суб'єктивне переживання самотності на фоні зовнішнього обмеження соціальних зв'язків та відносин. В підтвердження цієї думки можна послатися на дослідження проведені Школою соціальної роботи при Інституті інтеграції та співучасті Університету прикладних наук і мистецтв Північно-Західної Швейцарії серед людей вікової групи 65+. Як доводиться в дослідженні посилення заходів щодо захисту представників цієї вікової групи, суттєве обмеження їх соціальних зв'язків під час пандемії COVID-19, призвело до зростання відчуття самотності [4].

Важко переоцінити негативний вплив на психічний стан українців гібридної агресії, а з лютого 2022 р. повномасштабного вторгнення росії на територію нашої країни. Втрата рідних і близьких, або тривале розлучення з ними, обмеження звичних соціальних зв'язків, внаслідок вимушеної внутрішньої або еміграції та ін. обставини життя, пов'язаних з війною сприяють погіршенню емоційно-психологічного стану (тривога, страх, емоційна втома, депресія, апатія, роздратування, агресія тощо), призводять до зростання суб'єктивного відчуття самотності багатьох українців. Результати дослідження, яке було проведене фахівцями Донецького національного медичного університету в перший місяць війни та через 5 місяців після повномасштабного вторгнення росії свідчать про суттєве збільшення показників високого рівня самотності як у жінок, так і у чоловіків. На початку воєнних дій (кінець лютого – березень) у жінок він складав 25 (29%), а вже у серпні 35 (40,7 %). У чоловіків – 26 (26,5%) та 38 (38,8%) відповідно. Також суттєвих змін зазнала група з низьким рівнем самотності. На початку березня жінок за цим показником було 12 (13,95%), а вже в серпні – поменшало до 8, тобто до 9,3%. У чоловіків дуже схожа ситуація. На початок російської агресії чоловіків з низьким рівнем самотності було 8 (8,16%), а на серпень 2022 року їх стало 5 (5,1%) [5, с. 270].

У сучасному суспільстві особливу увагу дослідники (Б. Д'Омбрес, Дж. Джонс, Л. Пепло та ін.), приділяють аналізу феномена самотності як способу життя (solo living). Розповсюдження цього явища пов'язано не тільки з соціально-демографічними тенденціями у сучасному соціумі (укладення шлюбів у старшому віці, зменшення кількості шлюбів, частки нуклеарних сімей у

соціальної структури, зростання частки розлучень тощо), а й зі змінами ціннісних орієнтацій людей, зокрема, формуванням індивідуалістичних, гедоністичних установок під впливом масової культури, стандартів суспільства масового споживання. Вибір людиною solo living є переважно особистим, добровільним, хоч і відбувається часто під впливом об'єктивних обставин, конкретних життєвих ситуацій. Заради збереження власного комфорту або реалізації своїх кар'єрних планів тощо людина вважає за потрібне не обтяжувати себе зайвими клопотами, пов'язаними з сім'єю, шлюбом, турботою про інших. Якщо у молодому, середньому віці люди, які обрали самотній спосіб життя часто-густо не відчують внутрішньої самотності через наявність інтенсивних контактів з колегами, друзями, активну професійну діяльність, то перехід у старші вікові групи, що супроводжується обмеженням соціальних зв'язків, зменшенням обсягу інтимних стосунків з іншими людьми, зазвичай супроводжується у них зростанням рівня почуття внутрішньої самотності, ізолюваності, а часто й відчаєм, жахом, гострими переживаннями своєї покинутості у Всесвіті перед лицем смерті.

Проте відчуття внутрішньої самотності, покинутості притаманно у сучасному суспільстві й багатьом людям, які перебувають у шлюбі, у колі своєї сім'ї. Цей стан самотності-одинокості відображає дисгармонію внутрішнього світу людини, конфлікт між її внутрішнім «я» у стосунках з іншими людьми [6]. Тобто істинне «я» людини відкидається, не сприймається іншими, найближчими людьми, що призводить до спустошення її внутрішнього світу.

Від вищезазначених форм самотності відрізняється усамітнення. Як і solo living, усамітнення має добровільний характер, але воно спрямовано на розкриття внутрішнього потенціалу людини, наповнення її вищим духовним змістом. Якщо самотність, самотній спосіб життя має під собою соціально-психологічне підґрунтя, то усамітнення – духовне. Військовий лікар В. Мурті, розрізняючи самотність та усамітнення, відзначає: «Самотність визначається нашим внутрішнім рівнем комфорту. Саме це відрізняє самотність від усамітнення. Коли нам самотньо, ми нещасні й прагнемо позбутися цього емоційного болю. На противагу до цього, усамітнення – це стан мирного перебування сам на сам із собою чи в добровільній ізоляції. (...) Усамітнення захищає від самотності» [7].

В основі усамітнення лежать прагнення самореалізації особистості, знаходження власного «істинного Я» шляхом дистанціювання від світу, а не комфортного перебування в цьому світі. Американський філософ Г. Торо обґрунтував концепцію духовного усамітнення людини, в основі якої лежить принцип духовної втечі особистості [8]. Людина повинна виділитися з натовпу, замкнутися в собі, щоб знову почати рухатися, перейти з рівня дисонансу на рівень гармонії.

Спонукальними чинниками усамітнення можуть бути творчі, філософські або релігійні пошуки особистості. Прикладами «світського» усамітнення є усамітнення митців, письменників, науковців та ін., як необхідної умови їх плідної творчої діяльності. З історії філософії відомо чимало прикладів свідомого усамітнення, дистанціювання від світу відомих філософів, починаючи від Діогена Синопського. Квінтесенцією філософсько-

го усамітнення є вислів фундатора української філософії Г.С. Сковороди: “Світ ловив мене, але не впіймав”.

В основі релігійного усамітнення (анахоретство, печерництво, пустельництво, затворництво тощо) лежить прагнення людини єднання з Богом, Абсолютом шляхом дистанціювання від дольного гріховного світу, позбавленого сенсу і любові. Усамітнення у релігійних пошуках людини виконує по суті функцію духовної терапії, в результаті якої, особистість виходить на інший рівень, стає “внутрішньою людиною” (Августин Аврелій).

На основі врахування особливостей різних рівнів внутрішньої самотності сучасної людини, обґрунтованих у працях вітчизняних і зарубіжних науковців (У. А. Садлер, Т. Б. Джонсон, І. Ялом, В. А. Чорнобай та ін.), ми розглядаємо усамітнення як прояв екзистенційної, духовної внутрішньої самотності, яка є конструктивним методом духовного зцілення людини від внутрішньої спустошеності і самотності власного “Я”, її виходу на дійсно особистісний рівень буття.

Література:

1. Чорнобай В. А. Богословське осмислення феномена самотності: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філос. наук: спец. 09.00.14 – богослов'я. – Київ, 2020. – 23 с.
2. Фромм Е. Втеча від свободи [перекл. з англ. М. Яковлева]. – Харків: Книжковий Клуб “Клуб Сімейного Дозвілля”, 2019. – 288 с.
3. Хамитов Н. Философия. Бытие. Человек. Мир: Курс лекций. – К.: КНТ, Центр учебной литературы, 2006. – 456 с.
4. Seifert A. and Hassler B. (2020) Impact of the COVID-19 Pandemic on Loneliness Among Older Adults. *Front. Sociol.* 5:590935. doi: 10.3389/fsoc.2020.590935. – URL: <https://internal-journal.frontiersin.org/articles/10.3389/fsoc.2020.590935/full>
5. Путятін Г. Г., Мішина О. В. Психологічні реакції і адаптація населення у період повномасштабного вторгнення РФ в Україну // The 4th International scientific and practical conference “Discussion and development of modern scientific research” (October 18-21, 2022). – Helsinki, Finland. International Science Group, 2022. – 487p.
6. Rogers C. R. On Becoming a Person: A Therapist's View of Psychotherapy. – Boston, New York: Houghton Mifflin Harcourt, 1995 – 420 p.
7. Мурті В. Самотність. Сила людських стосунків [пер. з англ. О. Любенко]. – К.: Лабораторія 2020. – 320 с.
8. Thoreau H. D. Walden; or Life in the Woods: A Memoir of Simple Living. – URL: <https://azeitao.files.wordpress.com/2007/05/walden.pdf>